

Osmanlı Mîrî Rejiminin Suriye ve Irak'ta Uygulanmasının Sonuçları*

Implementation and Results of Ottoman Mîrî System on Syria and Iraq

Mustafa ÖZTÜRK**

Öz

Osmanlı Devletinin iki temel idare tarzı vardır. 1. Mîrî rejim, 2. Salyaneli rejim. Bunların dışında mümtaz vilayetler de vardır. Mîrî rejim devletin klasik sistemidir. Bu sisteme dâhil olan vilayetlerde tahrir yapılır, gelirler tevcih edilir, devletin kaynaklarını tasarruf edenler devletin resmî görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu suretle mîrî rejime dâhil olan yerlerde asker çıkarılmakta, vergi alınmakta ve merkezî hâkim kültür ikame edilebilmektedir. Salyaneli vilayetlerde ise tahrir ve timar yoktur, buralardan asker çıkarılmazdı, kanunnâmelerde belirtildiği üzere vali ve diğer görevlilerin maaşları o vilayetin gelirlerinden ödenirdi. Ama Osmanlı mali kayıtlarında bunun böyle olmadığı, salyaneli valilerin maaşlarının dahi merkezden ödendiği görülmektedir.

Bu sisteme dâhil olan yerler Osmanlı Devletinin gerçek anlamda hâkim olduğu yerlerdir. Buna göre mîrî rejimin sınırları; güneyde Şam, Rakka, Bağdat, Tebriz, kuzeye yönelerek Revan ve Batum'dur. Rumeli'nde ise; Tuna tabii sınır olmak üzere, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Arnavutluk, Kuzey Yunanistan ve Saros Körfezi'nden Oniki Adalar, Rodos ve Kıbrıs'tır.

Konumuz olan Suriye ve Irak'ın özellikle kuzey bölgeleri yani Şam, Halep, Rakka, Deyr-i Zor, Musul vilayetinin tamamı ki, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Erbil ve Dohuk'tur. Bağdat ise bazen mîrî rejime dâhil olurken, bazen de salyaneli tarzda idare edilmiştir. Bu idarî ve iktisadî sistem, yüzyıllar boyunca bölge halkının devletin merkezi ile bütünleşmesini sağlamıştır. Çünkü mîrî rejim ile binlerce kişi timar veya zeamet tasarruf etmiş, binlerle ifade edilen mukataa ve vakıflarda yüzbinlerce insan istihdam edilmiştir. Üstelik Osmanlı Devletinin halkın din ve sosyal hayatlarına müdahaleci bir siyaset gütmemesi, bölge halkının çok büyük çoğunlukla Müslüman olması, bu bütünleşmeyi ve özdeşleşmeyi sağlayan önemli faktörlerdir.

Yüzyıllara dayanan bu iktisadî ve sosyal düzen, Birinci Dünya Savaşından sonraki gelişmelerde, bölge halkının Osmanlı Devletinin yanında mücadelelere katılması sonucunu doğurmuştur. Nihayet bu bütünlük, Türk, Kürt, Arap ayırmaksızın Misâk-ı Milli'nin tarihî zeminini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Mîri Rejim, Suriye-Irak, Salyaneli Rejim, Klasik Sistem

Abstract

Ottoman State has two fundamental types of administration. 1. Formal System, 2. Annual System. There are also privileged provinces except for these. Formal Regime is a classic system of the State. Census is conducted, income is granted in these provinces which are included in these systems. Officials who are the users of national sources, are also responsible for executing of the national service. In this way, State can recruit soldiers, collect taxes and substitute the dominant culture in these provinces. As for the provinces directed with the Annual Systems there is no census and recruiting soldiers. As it is stated in the Legal Code (Rule book) governors and other officials were paid from the sources of these provinces. But if financial records are analyzed, it is observed that these governors were paid by the State, too. Ottoman State certainly control

* Makalenin Geliş Tarihi: 07.03.2016, Kabul Tarihi: 18.05.2016

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü,
E-posta: mozturk@firat.edu.tr

Gazi

Akademik
Bakış

1

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

these provinces which are included these regimes. According to these information, The Formal System's borders; Damascus, Raqqa, Baghdad, Tabriz in the South, Revan and Batum in the North. Under the condition that Danube River is a natural border, Bulgaria, Macedonia, Bosnia and Herzegovina, Albania, Northern Greece, Dodecanese, Rhodes in Saros Bay and Cyprus in Rumelia. Our subject is especially the Northern parts of Syria and Iraq, that is Damascus, Aleppo, Raqqa, Deyr-i Zor, all parts of of Mossul provinces including Mossul, Kirkuk, Suleimanieh, Erbil Dohuk. Baghdad was sometimes included Formal System sometimes ruled with Annual System, too.

These administrative and economic system ensured the integration of local community with the State throughout the centuries. Because hundreds of thousands of people cultivated timar and zeamet (parts of Formal Regime) hundreds of thousands of people were employed in Muqataa and Foundation. The most important factor of this unification is that the Ottoman State had no concern with interfering the life of religious and social life of local community and these people were mostly Muslims.

These socio-economic order, continued for centuries, resulted in the support of the local people after The First World War in favor of the Ottoman State. Eventually, this togetherness gave the National Oath a ground without practising any favoritism as Turks, Kurds, Arabs.

Keywords: Ottoman, Formal System, Syria and Iraq, Annual System, Classic System

Giriş

Her coğrafi bölgenin bütünleşebildiği, etkilediği tabii bir alanı vardır. Anadolu da Suriye ve Irak'ın kuzey bölgeleri ile bütünleşmiştir. Bu bütünlüğü sağlayan tabii coğrafyadır. Zira Anadolu coğrafyasının tabii özellikleri, yeryüzü şekilleri, iklimi ve bitki örtüsü Suriye'de Şam'a, Irak'ta da Bağdat'a kadar uzanır. Anadolu coğrafyasının özelliklerinin bittiği bu çizgiden sonra çöl iklimi başlar. Buna bağlı olarak farklı bir sosyal, kültürel ve iktisadi hayat tarzı yaşayan Arap halkları gelir. Bu itibarla Anadolu'nun tabii sınırları, tabii coğrafyasının uzandığı sınırlardır. Aynı coğrafi şartları yaşayan insanlar da tabii olarak benzer davranış özellikleri gösterirler ve ortak bir kültür oluştururlar, çünkü aynı coğrafyada aynı tabii şartları yaşamışlar ve bunun sonucu olarak ortak bir tarih oluşturmuşlardır. Gerçekten tarih boyunca Suriye ve Irak'ın kaderi, daima Anadolu tarihi ile birlikte seyretmiş, özellikle Suriye ve Irak'ın kuzey bölgelerinin kaderi Anadolu'nun kaderi ile bütünleşmiştir.

Kısaca hatırlanacak olursa, M.Ö. 1650'den itibaren Anadolu kurulan Hititlerin hâkimiyeti Şam'a kadar uzandı. Kuzey Suriye ile Anadolu arasında yoğun bir ticarî ve siyasî ilişki vardır. Bundan dolayı Kuzey Suriye'de yoğun bir Hitit kültür tabakası görülmektedir. Aynı şekilde Asurlu tüccarlar Kayseri'ye kadar geliyorlardı hatta M.Ö. 2000-1750 yılları arasındaki döneme Asur Ticaret Koloni Çağı denmektedir¹. Daha sonra Anadolu'ya hâkim olan güçler, Roma, Doğu Roma (Bizans) da bölgede etkili oldu. Nihayet Osmanlı Devleti de Anadolu'da birliği sağlayınca Suriye ve Irak'a hâkim oldu.

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'ta uyguladığı idare tarzı, Anadolu'nun tabii coğrafyasına ve tarihî zemine uygundu. Osmanlı Devleti,

1 Yüksel Arslantaş, *Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'da İktisadi Hayat*, Elazığ 2008, s. 1-20, aynı müellif, "M.Ö.2. Binyılda Mezopotamya-Anadolu İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi - Orta Doğu Araştırmaları Dergisi II/2*, Elazığ 2004, s. 2-3

hâkim olduğu bölgelerin coğrafî ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre iki çeşit idare tarzı uygulandı. Bunlar; 1. Mîrî rejim, 2. Sâlyâne ile idare tarzıdır. Bu coğrafî ve tarihî şartlardan dolayı Osmanlı Devleti, Suriye ve Irak'a hâkim olduğundan merkezî otoriteyi sağlayan mîrî rejimi uygulamıştır.

Mîrî sistem; devletin doğrudan vergi aldığı, asker çıkardığı ve merkezî kültürünü hâkim kıldığı sistemdir. Bu sistemin özellikleri şunlardır:

I. Mîrî Rejim ve Özellikleri²

1. Mîrî sisteme dâhil vilayetlerde timar sistemi uygulanırdı.

Sanayi öncesi klasik tarım toplumu özelliklerini yaşayan Osmanlı Devleti'nin idarî, iktisadî ve sosyal temelleri, kendisinden önceki devletlerde olduğu gibi, timar sistemine dayanmaktaydı. Devlet arazisini işleten kimseler, bunun karşılığında devletin vereceği bir takım resmî görevleri yapmakla mükellef idiler. Çiftlikleri işletenler askerî, şehirdeki devlet işletmelerini tasarruf edenler de bir takım resmî görevleri yapmakla yükümlüydüler. Devlet arazisini işleten kimselere "Raiyyet" denirdi ve bunlar bu günkü devlet memuru statüsündeydiler. Raiyet olabilmek için, devlete karşı isyan etmemek, casusluk yapmamak, adam öldürmemek, hırsızlık, eşkıyalık yapmamak ve dine küfretmemek şarttı. Tarım toplumu özelliklerinin yaşandığı bir dönemde, bir çiftlik tasarruf etmek, devletin himayesinde olmak demekti ki, bu çok önemli bir teşvik unsuru idi. Timar, belli şartların sağlanması halinde babadan oğula geçebilirdi. Böylece devlet memurluğu statüsünde olan timar işleten kimseler, etnik kökenine bakılmadan zaman içinde devletle bütünleşmiş oluyorlardı.

2. Bu vilayetlerde mîrî mukataa sistemi vardır.

Ziraî işletmelerin dışında kalan, daha çok şehir ve kasabalarda olan sınaî ve ticarî (bâc-ı bazar, darphane, boyahane, tamga, debbağhane vb.) işletmelerin, merkezin hazine gelirlerine esas olmak üzere kesime verilmesine "Mukataa" denirdi. Mîrî rejime dâhil olan vilayetlerde mukataalar mîrî statüdeydi. Mukataalar a; Ber-vech-i iltizam, b. Ber-vech-i emanet usulüyle işletiliyordu. İltizam süresi de 1-2 yıl arasında değişmekteydi. Bir mukataanın bir kişi veya ailenin üzerinde yıllarca kalması mümkün değildi. Böylece feodalleşme eğilimleri önlenmiş oluyordu.

3. Zikredilen vilayetlerin muhasebe defterleri tutulurdu.

Mîrî rejime dâhil vilayetlerin Muhasebe Defterleri tutulurdu. Bu defterler bir çeşit vilayet bütçesi niteliğindedi. Vilayetteki bütün gelir ve giderler bu

2 Osmanlı Devletinin iktisadî düzeninden hareketle Osmanlı mîrî rejiminin uygulandığı bölgeleri tespit etmiş ve bunun Misak-ı Millî ile olan münasebetlerini, bu tarihî, iktisadî ve sosyal zeminin günümüze ve geleceğimize nasıl bir katkısı olur düşüncesiyle tartışmıştı. Öyle sanıyorum ki, bugün bu tarihî ortak geçmişi tekrar gözden geçirmekte fayda vardır. Mustafa Öztürk, "Osmanlı Mîrî Rejiminin Misâk-ı Millî ile Münasebeti", *Genelkurmay ATASE, Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1996, s. 186-192

Gazi

Akademik
Bakış

3

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

deftere kaydedilir ve merkez tarafından onaylanırdı. Vilayet gelir ve giderlerinin tutulması ve sıkı bir şekilde takibi, merkezî otoritenin ikame edilmesi demektir.

4. Buralara atanan vali veya sancakbeyleri, askerî nitelikli olup, askerî hizmetlerle yükümlüdürler.

Mîrî rejime dâhil vilayetlere atanan vali veya sancakbeyleri askerî hüviyete sahiptiler. Her sancakbeyi, bağlı olduğu beylerbeyinin sancağı altında sefere katılırdı. Her bey kendi askerlerinin komutanıydı.

Klasik Osmanlı sistemi olarak bilinen bu sistem, zannedildiğinin aksine, bütün Osmanlı vilayetlerinde uygulanmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devletinin gerçek anlamda hâkim olduğu, asker çıkardığı, vergi aldığı ve vilayetlerin halklarıyla bütünleştiği bölgeler Osmanlı Devletinin gerçek sınırlarını oluşturmaktaydı. Aşağıda değinileceği gibi, bu sınırlar Anadolu'nun tabii coğrafyasının sınırlarıdır. Osmanlı mîrî rejiminin sınırları timar sisteminin uygulandığı vilayetler olarak özetlenebilir. Bu sınırları şu şekilde belirleyebiliriz:

a. Osmanlı Asya'sında

Anadolu'nun tamamı, Şam vilayeti, Suriye Çölü hariç olmak üzere Rakka'dan Irak'ın kuzeyindeki Musul, Kerkük vilayetleri, kısmen Bağdat (çünkü Bağdat'ta hem sâlyâne hem de timar sistemi uygulanıyordu), Tebriz, Kafkas Dağları'nın batısından Van, Erzurum ve Kars üzerinden Batum mîrî rejimin sınırlarıydı.

b. Osmanlı Avrupa'sında

Burada Tuna nehri tabii sınır niteliğindedir. Tuna'nın güneyi, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Kuzey Yunanistan, buradan Saros Körfezi'nden Anadolu'ya yakın olan Adalar, Midilli, Sakız, Rodos ve oradan da Kıbrıs adası ve Şam vilayetine birleşen vilayet ve adalar Osmanlı mîrî rejiminin sınırlarını oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nin tahrir yaptığı, timar sistemini uyguladığı, asker çıkardığı, vergi aldığı ve merkezî kültürünü hâkim kıldığı gerçek sınırlar bu sınırlardır.

II. Sâlyâneli Vilayetler ve Özellikleri

Sâlyâneli vilayetler ise coğrafi bakımdan merkeze uzak olan bölgelerde uygulanan sistemdir. Buralarda timar ve mîrî mukataa uygulamaları yoktur. Buralara merkezden valiler atanır ve kanunnamelere göre, valilerin masrafları vilayet gelirlerinden ödenirdi, ancak bu çoğu zaman mümkün olmamış ve sâlyâneli vilayetlere atanan valilerin maaşları dahi merkez bütçeden ödenmiştir. Sâlyâneli vilayetlerin geleneksel iktisadî ve sosyal yapıları aynen korunmuş, bu bölgelerde feodal beyler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Timar olmadığı için, bu vilayetlerden asker çıkartılmazdı, örfî veya şer'î vergiler alınmazdı. Bu vergiler mahallî beyler tarafından toplanırdı. Çoğu işletmeler de bu beylerin mülkü idi.

Görüş

Sâlyâneli veya Mümtaz olarak adlandırılan bu vilayetler hükmî olarak devlete bağılıydılar. Devlet sadece bu vilayetlerin iç ve dış güvenliğini sağlamakla yükümlüydü.

Mîrî rejimin dışında kalan vilayetlerden sadece Mısır ile Eflak ve Boğdan'dan merkeze düzenli vergi gelirdi. Bunların dışında kalan vilayetlerden ne asker ne de vergi alınırdı.

Bu vilayetler şunlardır: Osmanlı Afrika'sında Cezayir, Tunus, Habeş, Asya'sında Yemen, Hicaz, Lahsa, Basra, Ejderhan, Güril, Açıkbaş Meliklikleri; Avrupa'da Lehistan (Polonya), Macaristan, Belgrad, Adriyatik Denizindeki İyon Adaları, Ege Denizindeki pek çok ada ve kısmen Girit adası. Her ne kadar 1669 yılında fethedilen Girit adası mîrî rejime dâhil edildiyse de, sistemin tam anlamıyla uygulanması mümkün olamamıştır.

Bu özelliğinden dolayı sâlyâneli vilayetlerde merkezî bir otorite kurulamamış ve merkezle bütünleşmeleri sağlanamamıştır. Bu vilayetlerde iktisadî ve sosyal gelenekler devam etmiştir. Eğer bu vilayetlerdeki sosyal ve kültürel hayat bugüne kadar gelmişse, bu Osmanlı Devleti sayesinde mümkün olmuştur.

III. Bilad-ı Şam'da (Suriye) Mîrî Rejimin Uygulanması

Suriye'de Selçuklu döneminden beri mîrî sistem uygulanmaktaydı. Selçuklular, Eyyübîler ve Memluklar dönemlerinde de bu sistem uygulanmıştır. Tabîî olarak Osmanlı Devleti de bu geleneği tevarüs etmiş ve mîrî sistemi Suriye'de uygulamıştır.

Osmanlı idaresinin ilk yıllarında bütün Suriye tek bir vilayet *Bilâd-ı Şam* veya *Vilayet-i Arab* olarak taksim edilmişken, 1547'de kuzeyde *Haleb Eyaleti*, daha sonra da 1574'te *Trablusşam Eyaleti* tesis edilmiştir. Bütün vilayetler timar sistemine dâhil edilmiştir. Ancak bölgenin coğrafi ve sosyal özelliklerine göre bazı bölgelerde has veya mümtaz statüde kazalar görülmektedir. Mesela Lübnan dağlarındaki bazı bölgeler, Suriye çölündeki bazı aşiretler, timara dâhil değillerdi. Bu istisnalara rağmen vilayet genelinde timar sistemi uygulanıyordu.

Timar işleten kimseler, mutlaka bir resmî görev ile mükellef idiler. Kırsal kesimde ziraî bir arazi (çiftlik) tasarruf edenler askerî, şehirde sivil timar tasarruf edenler de askerî olmayan resmî görevlerle (imam, hatip, müezzin, kâtib, ases, asesbaşı, subaşı, muhtesib vb.) mükellef idiler.

Mesela 16. yüzyılda Şam vilayetinde onbir sancak vardır. Bunların yedisi has diğerleri sâlyâneli idi. Şam sancakları şunlardır: Şam, Safed, Kuds-i Şerif, Aclûn, Leccûn, Gazze, Nablus, Tedmûr, Sayda, Beyrut ve Kerek Şevbek. Timar ve cebelüsü ile birlikte Şam 4.000 asker çıkartıyordu³. Aynı yüzyılda Haleb de

3 *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi* (Yayınlayan: Mithad Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992, s. 34

Çavuş

Akademik
Bakış

5

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

altı sancak olup, birisi yurtluk-ocaklıktır. Sancakları şunlardır: Haleb, Adana, Kilis, Ma'arra, Uzeyr ve Bâlis. Halep de 1.250 tımarlı ve cebelü ve kul taifesiyle birlikte 4.000 asker çıkartıyordu⁴.

Evliya Çelebi'nin beyanına göre, 17. yüzyılın ortalarında Şam'ın kazaları şunlardır: Şam, Kuds-i Şerif, Gazze, Safed, Nablus, Cebelü'l-Aclûn ve Leccûn. Şam, Paşa sancağıdır. Salyâne ile idare olunan sancaklar ise Tedmur, Sayda, Beyrut ve Kereknuh'dur. Şam'ın 1500 müsellaah yeniçerisi vardır. Toplam 10.000 asker olur. Şam vilayetinde 996 tımar ve 128 zeamet vardır. Kanunnâme üzere cebelüleri ile birlikte 9.065 asker çıkarmaktadır. Şam valileri aynı zamanda Mîr-i Haclık vazifesini de gördüklerinden, her sene 500 Şam askeri hacıları hacca götürüp getirirlerdi. Bir çavuş nezaretinde gönderilen bu askerlerin masrafları 44.000 kuruşu bulurdu ve bu Şam hazinesinden ödenirdi⁵.

Aynı dönemde Halep'te 799 tımar ve 124 zeamet vardır. Halep'in yıllık tımar ve zeamet gelirleri Evliya Çelebi'nin ifadesiyle "*üçyüz yetmiş üç kere yüzbin ve yirmi yedibin sekiz yüz akçe*" yani 37.327.800 akçe idi. Bu hasıllardan 5.000 akçe ile cebelü yazılıp alaybeyleri ve çeribaşlarının sancağı altında sefere katılırlardı. Halep eyaleti genelinde 10.000 asker Halep valisinin bayrağı altında sefere giderdi⁶.

Bu durumda bütün Suriye genelinde binlerce tımar kaynağı olduğu göz önüne alınırsa, nüfusun çok büyük bir kısmının da devlet görevi gördükleri anlaşılacaktır. 17. yüzyılda Şam ve Halep'te toplam 22.000 asker çıkarılmaktaydı. Bunun yanında yüzlerce mukataa işletenler ve vakıflarda görev yapanlar da hesaplanırsa, mîrî rejime dâhil Şam ve Halep nüfusunun büyük bir kısmının devlet kaynaklarına mutasarrıf olduğu anlaşılacaktır. Yüzyıllarca süren bu iktisadî düzen, Suriye halkını devlet ile bütünleştirmiş, ortak bir şuur doğmasına vesile olmuştur.

Görüldüğü gibi bütün Bilâd-ı Şam yüzyıllar boyunca binlerce asker çıkarmış, mîrî rejime dâhil bir vilayettir. Mîrî rejimin sadece asker kaynağı olarak görülmesi yanlıştır. Tam tersine merkezî vilayetlerde ne varsa mîrî rejime dâhil bölgelere de götürülmüştür. Bu gerçeği bölgenin fizikî yapısında açık bir şekilde görmek mümkündür. Hatta bu bütünleşme, Türk halk kültürüne, destan ve türkülerine, iktisadî ve sosyal hayatına girmiş bulunmaktadır. Bugün bile daha 16 ve 17. yüzyıllardan itibaren Şam veya Halep'e göç etmiş Malatyalı, Harputlu Bursalı aileler vardır⁷. İki halk arasında yapılan evlilikleri, kurulan

4 *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, s. 35, ayrıca Enver Çakar; *16. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayını, Elazığ 2003, s. 300

5 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi IX*, (Yayına Hazırlayanlar: Dr. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Prof. Dr. Robert Dankoff), Yapı Kredi Bankası yayını, İstanbul 2000, s. 267

6 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi IX*, s. 185

7 Mustafa Öztürk, "1616 Tarihli Halep Avâriz-Hâne Defteri", *Ankara Üniversitesi OTAM 8*, Ankara, 1999, s. 249-293

akrabalıkları tespit etmek bile kolay bir iş değildir. Türk hâkimiyeti boyunca Şam ve Halep daima devletin en mümtaz vilayetlerinden olmuştur.

Suriye, Osmanlı Devletinin dağılmasından ve bölgeden çekilmesine kadar merkezî bir vilayet olarak kalmaya devam etmiştir. Bu itibarla Suriye'nin, Anadolu'nun herhangi bir vilayetinden farkı yoktur.

IV. Irak'ta Mîrî Rejimin Uygulanması

1523 yılında Musul, 1534'te de Bağdat'ın ve daha sonra bütün Irak'ın Osmanlı Devletine ilhakının ardından Irak, *Musul*, *Bağdat* ve *Basra* olmak üzere üç eyalete taksim edildi. Basra salyâneli, Bağdat bazen salyâneli bazen de mîrî rejime dâhil edilmişti. Ama Musul eyaleti en başından beri mîrî rejime dâhildi.

1523'te yapılan tahrirde Musul; Merkez nahiye Musul, Ayn-Safna olarak taksim edildi. 1540'ta yapılan tahrirde ise Musul; Musul, Ayn-Safna, Deyr-i Mankub ve Acuz nahiyelerine bölündü⁸. 1587'de eyalet haline getirilen Musul'un sancakları şunlardı: Musul (Paşa sancağı) Erbil, Nusaybin, Sincar, Bâcvân, Ağca Kal'a, Zaho ve Eski Musul⁹. 1653'de ise Musul eyaleti şu sancaklardan oluşuyordu: Musul (Paşa) Sancağı, Kerkük Sancağı, Tikrit Sancağı, Bâcvânlık (Bâcvânlu) Sancağı ve Huden (Hârûn)-Bâne sancakları¹⁰.

Görüldüğü üzere, Musul Sancağı tamamıyla mîrî rejime dâhildir. İdarî taksimat sancak esasına göre yapılmıştır. Buna göre; sancak beyleri askerî niteliklidir, Osmanlı vergi sisteminin bütün uygulamaları geçerlidir, mîrî mukataalar iltizam veya emanet usulüyle işletiliyordu. Bu haliyle Musul'dan asker çıkarılıyor, vergi alınıyor ve merkezî hâkim kültür ikame ediliyordu. Kısacası Kuzey Irak'ı ihtiva eden Musul eyaleti tam anlamıyla Osmanlı mîrî sistemine dâhildi.

17. yüzyılda Musul eyaleti üç tuğlu vezaretti ve 680.000 akçe hasısı vardı. Sancaklarında fazla bir değişiklik olmadan vilayet genelinde 9.000 cebelü çıkardı¹¹. Rakka'da sancağında 38 zeamet ve 215 timar vardı¹². Musul'da zaim ve timar erbabının toplam olarak 490 neferi bulunmakta olup, bunların getirmekle yükümlü oldukları cebelülerle birlikte sayıları 2.000'e ulaşmaktaydı¹³. Bağdat'ta zeamet ve timarların sayısı 980'i buluyor ve cebelülerle birlikte 4.500'ü bulan bir kuvvet oluşturmuyordu¹⁴. Şehrizol'un zaim ve tımarlıları 500 nefer olup, çıkaracakları cebelü 3.000 idi¹⁵. Basra ve Lahsa vilayetleri salyâneli olduğundan timar yoktur.

8 Ahmet Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, Fırat Üniversitesi-Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2003, s. 35

9 Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul*, s. 38

10 Gündüz, *Osmanlı İdaresinde Musul* s. 42

11 *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi IV*, s. 340,

12 Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı", (Arapçadan çeviren: Mustafa Öztürk), *TTK- Belleten LIV/211*, (Aralık 1990), Ankara 1991, s. 1247

13 Sahillioğlu, *Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı*, s. 1248

14 Sahillioğlu, *Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı*, s. 1249

15 Sahillioğlu, *Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı*, s. 1250

Gazi

Akademik
Bakış

7

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Bu hesaba göre 17. yüzyılda 18.715 cebelü çıkarılmaktadır. Buna sivil hizmet timarları da eklenmelidir. O halde Suriye’de olduğu gibi, Irak genelinde de nüfusun büyük bir çoğunluğu mîrî sistem dâhilinde zaim, timarlı, cebelü olarak görev almaktadır. Öte yandan yaygın vakıf sisteminde de pek çok görevlinin olduğu açıktır. Mîrî mukataaları iltizam ile işletenlerin de büyük bir yekün tuttıkları göz önüne alındığında, mîrî rejime dâhil olan sancakların halkının neredeyse tamamının devlet kaynaklarında istihdam edildiği görülecektir.

Bu sistem içinde Irak halkı, uzun yıllar boyunca devletle bütünleşmiş, sistemin bir parçası olmuştur. Asker çıkarmaktan başka, devlet kaynaklarını işletenler de sivil bürokraside devletle özdeşleşmişlerdir. Bu iktisadî ve sosyal düzen, bölgenin devlet merkezi ile kader birliği yapmaları sonucunu doğurmuştur. Suriye’de olduğu gibi, bu kader birliği Osmanlı Devletinin dağılma sürecinde İngiltere’nin Irak’ı işgale başladığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında daha bariz bir şekilde görülmektedir.

V. Birinci Dünya Savaşı Sonrası ve Millî Mücadele Dönemi Suriye ve Irak

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Irak, Suriye ve Anadolu’nun işgali üzerine önce Anadolu’da *Kuvvâ-yı Millîye* teşkilatları kuruldu. Hemen aynı günlerde 1919 yılında *Suriye-Filistin Müdafaa-i Kuvvâ-yı Osmaniye Hey’eti* kuruldu. Heyetin genel başkanı Ayıntab Kumandanı Ali Şefik Bey olup, takma adı Özdemir Bey’dir. Genel Başkan yardımcısı ise Halep Hey’et-i Merkeziye Başkanı Hilal Bey, teşkilatın Erkân-ı Harp Reisi ise Nâtık Bey idi. Teşkilat kısa sürede yayılarak Şam, Halep, Humus, Hama, Beyrut ve Kuneytara’da şubeler açtı¹⁶.

İngilizler ile Fransızların Suriye’yi böldüğünü gören Arap milliyetçileri ve Faysal hükümetinde önemli idarî makamlarda bulunan şahıslar da Kuvvâ-yı Milliye Teşkilatı ile işbirliğine giderek, teşkilata üye oldular¹⁷. Bunlar arasında Şeyh Kâmil Kassab, Binbaşı Muhyiddin Bey, Said Bey Haydar, Dr. Abdurrahman Şehbender gibi önemli Arap milliyetçilerinin yanı sıra, Arap Hükümeti Savunma Bakanı Abdülhamid Paşa, Savunma Bakanlığı Müsteşarı Mustafa Nimet Bey, Adliye Bakanı Celal Bey, Eğitim Bakanı Haşim Bey gibi Faysal’ın hükümetinde önemli görevler icra eden kişiler de vardı. Kuvvâ-yı Milliye Teşkilatına İbn-i Reşid Aşireti’nden Şeyh Süleyman, Hadidî Aşireti Reisi Şeyh Fâris ve Mevâlî Aşireti Reisi Abdülkerim Paşa, çete reislerinden Müslim Verde ve Mülhem Câsim katılmışlardır. Dönemin ünlü gazetecilerinden *ed-Difa’ Gazetesi* sahibi Tefvik Yazıcı, *Müfid Gazetesi* sahibi Yusuf Bey Haydar, *eş-Şa’b Gazetesi* sahibi

16 Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s. 428

17 Ömer Osman Umar, "Suriye’de Kurulan Kuvva-yı Milli Teşkilatı ve Üyeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 121, İstanbul 1999, s. 87-96

Abdürrezzak el-Esad ve *Hedef Gazetesi* sahibi Abdülhayr Bey ile pek çok ayan eşraf Kuvvâ-yı Milliye Teşkilatına girdiler¹⁸.

Bu dönem, Türk ve Arap milliyetçilerinin Fransızlara karşı ortak hareketleri ile geçti. Birbirlerine her türlü yardım ve desteği vermekteydiler. Bu işbirliği ve ortak tavır sadece Türk ve Suriyelilerle sınırlı kalmamış, buna Irak millî direnişçileri de dâhil edilmişlerdir. Nihayet taraflar arasında 2 Temmuz 1920'de Kilis'in Kefergani köyünde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın başlıca maddeleri şunlardır:

1. Türkiye, Irak ve Suriye'yi işgal eden düşmanı kovmak için birlikte hareket edilecek. Bu amaçla Suriye, Türkiye ve Irak'tan üçer kişinin katıldığı 9 kişilik bir Meclis oluşturulacak,
2. Kilis havalisindeki Kuvvâ-yı Milliye için iki cebel topu ve dört makinalı tüfek Suriye Hükümetine temin edilecek,
3. İki taraf topraklarında suç işleyenler, yakalandıkları taraf topraklarından diğer tarafa iade edilecek,
4. Hamam-Katma-Kilis ve Ayıntab havalisindeki düşman harekâtı hakkında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulacak,
5. Vatana ihanet eden suçlular iki tarafa teslim edilecek,
6. Fransız ve Ermenilerin mühimmat ve silah nakliyatı hususunda Halep demiryolu hattından istifadeleri men edilecek¹⁹,
7. Taraflar arasında bir irtibat subaylığı kurulacak,
8. Bu anlaşmanın gizliliğine riayet edilecektir²⁰.

Türk-Arap işbirliği her geçen gün daha da artıyordu. Suriye ve Irak'ın çeşitli bölgelerinde düşmana karşı ortak harekâtlar yapıyorlardı²¹. İngilizler ve Fransızlar bu gelişmelerden büyük endişe duymaktaydılar. Hatta ABD bile bölgedeki gelişmelerden endişe duymaya başlamış ve bölgeye H. Engert adlı bir gözlemci göndermişti. Engert 28 Şubat 1920 tarihli raporunda: "*Türkler ve Araplar Fransa'ya karşı ortak davranış halindedirler. Arap ordusunda eski Türk subayları var. Fransız ordusu bütün bu işlerden bıkmış, huzursuzdur. Fransız subaylarının çoğu Suriye'den ayrılmaya hazır durumdadır. Çünkü Cezayirli ve Senegallilerden kurulu birliklerine güvenmemektedirler*"²².

- 18 Umar, *a.g.e.*, s. 428-429 Hale Şıvgın, Güney Cephesi'nin Değerlendirilmesi, Türk İstiklal Harbi'nde Kuvay-ı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler Paneli, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, Ankara, 2014, s. 29.
- 19 Gerçekten Halep-Maraş demiryolu, Kilis'in batısındaki Damrık Dağı civarındaki Okçu İzzeddinli aşiretinin milis kuvvetleri tarafından 1920 Şubatından itibaren sürekli olarak tahrip ediliyor, Halep'ten Maraş'a asker ve mühimmat nakli engelleniyordu. Hatta 1920 Şubatında Maraş'a giden bir tren havaya uçurulmuş, bazı Fransız askerleri esir alınmış, bunun üzerine bölgeye gönderilen bir Fransız birliği, Damrık Dağı'nın batı yakasında Hisar köyü civarında bozguna uğratılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, "İzziye Kazasının Kuruluşu ve Millî Mücadeledeki Yeri", Ankara Üniv. DTCF. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37, (Prof. Dr. Yücel Özkaya Özel Sayısı), Ankara 2005, s. 29-45
- 20 Genelkurmay ATASE Arşivi, *Kls. No 594, Dosya No: 8-141, F. 33-10*'dan zikreden Umar, *a.g.e.*, s. 442-443
- 21 Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Umar, *a.g.e.*, s. 427-443
- 22 Umar; *a.g.e.*, s. 433-434

Gazisi

Esasen bu gelişmelerin temeli 1919 Sivas Kongresi'nde belirlenmiştir. Türk tarafında Suriye ile münasebetlerin bu derecede geliştirilmesine karşı olan tek kişi Kâzım Karabekir Paşa'dır. Karabekir, "Sivas görüşmelerinde sınırlar çizilmiştir, bunun dışında faaliyette bulunmak doğru değildir. Açık talimatların Fransızların eline geçmesi sakıncalıdır" demektedir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa; "Misâk-ı Millî Araplarla Türklerin birbirlerinden ayrılmaz olduğunu ilan etmiştir" cevabını vermiştir²³.

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, Misâk-ı Millî dâhilinde her devletin millî sınırlarına saygılı bölgesel bir federasyon modeli düşünüyordu. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa TBMM'nin gizli oturumunda yaptığı bir konuşmada şunları ifade etmektedir: "Herhalde Suriyeliler herhangi bir devlet-i ecnebiye ile münasebetinin kendileri için bi'n-netice esaret olacağına kani oldular. Bundan dolayı bize teveccüh ettiler. Bizim bi'l-mukâbele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi: Dedik ki, artık hudûd-ı millîmiz dâhilinde bulunan menâbi'-i insaniyeyi ve menâfi'-i umûmiyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihad, kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlem-i İslâmın manen olduğu gibi maddeten de müttehid ve müttefik olmasını, şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılız ve bunun içindir ki bizim kendi hudûdumuz dâhilinde ve hâkimiyet-i milliye esasına müstenid olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde bir şekil ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat peyda edebiliriz"²⁴.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Irak'ta da benzer gelişmeler meydana gelmiştir. İngilizler Fransızlar arasında yapılan antlaşma gereğince Irak, İngiltere'nin himayesine bırakılmıştı. 1915'ten itibaren Basra'dan ileri harekâtla Bağdat'a ilerleyen İngilizler Kûtu'l-Amare'ye kadar başarılar elde ettiler. Fakat 29 Nisan 1916 tarihinde Türk ordusunun üstün gayretleri ile İngilizler mağlup edildiler ve 5'i general olmak üzere 500'ü subay ve 13.000 asker esir edildi²⁵. Ne yazık ki, bu zafer mevzi kaldı ve 1917'de İngilizlerin Bağdat'a girmelerine engel olunamadı. Selman-ı Pak ve Kûtu'l-Amare savaşlarında yukarıda zikrettiğimiz üzere bölge halkının, hemen bütün Arap Aşiretlerinin büyük yardımı olmuştur²⁶. Meselâ, Müntefik aşireti reisi Uceymî Bey'in büyük başarıları görülmektedir²⁷. Millî mücadele döneminde de Urfa'da büyük yararlıklar gösteren Uceymî Bey'e Paşalık ünvanı verilerek Türk vatandaşlığına geçirilmiş ve 1932 yılında Bakanlar

23 Umar, a.g.e., s. 435

24 TBMM Gizli Celse Zabıtları I, s. 2-3'ten nakleden Umar, a.g.e., s. 439

25 Kûtu'l-Amâre ile ilgili olarak Başbakanlık Arşiv belgeleri yakın bir geçmişte yayımlanmıştır. Bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü- Arşiv Belgelerine Göre Kûtü'l-Amâre Zaferi, İstanbul 2016, s. 131

26 Bu husus bazı çevreler tarafından Arap ve Kürt aşiretlerinin bölgede İngilizlere karşı Osmanlı Devletinin yanında yer almalarını Türklere yapılmış bir lütuf olarak göstermeleri, art niyetli maksatlarla izah edilebilir. Bölge halkının ismi bizde mahfuz olan iki-üç aşireti hariç, bütün aşiretler Osmanlı Devletinin yanında yer almışlardır, bu doğrudur, bunda şaşacak bir şey yoktur. Çünkü bu vatan sadece Türklerin değil, onların da vatanıdır. Söz konusu aşiretlerin bu mücadeleye katılmaları da gayet tabii olup, katılmamaları gayr-i tabii olurdu.

27 Arşiv Belgelerine Göre Kûtü'l-Amâre Zaferi, s. 67

Kurulunun Kararı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla Urfa'nın Germüş köyü kendisine temlik edilmiştir²⁸.

Bağdat'ın düşmesinden sonra İngilizler Musul vilayetine girdiler. Burada da yerli halk Osmanlı Devletinin yanında yer aldı. Hatta İngiltere'nin Irak'ta manda idaresini kurmasından sonra bile 1923 yılında Süleymaniye Valisi Şeyh Mahmud, İngilizlere karşı büyük bir ayaklanma başlattı. İngilizler 15 Şubat 1923-30 Nisan 1923 tarihleri arasında Şeyh Mahmud üzerine büyük bir kara ve hava harekâtı düzenlediler. Bu harekât Irak'taki İngiliz Kuvvetleri Kumandanı Üs Mareşal Sir Salmon'dan Londra'daki Hava Nazırlığına bir rapor ile bildirilmiştir²⁹. Raporda ilginç ayrıntılar bulunmaktadır. "Şubat ortalarına doğru Güney Kürdistan'ın her tarafında din ve aile yönüyle büyük bir nüfuz sahibi olan Süleymaniye Valisi Şeyh Mahmud'un Türkler lehindeki ifsadatının yalnız tezayüd değil hatta yeni bir esasa istinaden gelişmekte olduğu" belirtilmektedir. "Şeyh Mahmud, Martta Kerkük'e taarruz için bir plan tertip etmiştir. Aynı zamanda Irak'ta bir genel isyan çıkarmak maksadıyla kutsal şehir Necef'in Şîî ulemasıyla irtibata geçmiştir. Keza Kürdistan'da Türk çete kumandanı Özdemir adına hareket eden bir propagandacı zabitten ibaret bulunan Remzi Bey ile Köy Sancak'ın geri alınması için bir ittifak yapmıştır. Bundan başka Simko ve diğer şahıslarla beraber Ankara'ya gönderilecek bir beyannameyi imza etmiş ve bu beyannamede Türk hükümeti kendisini Kürdistan hükümdarı olarak tanımağa muvafakat ettiği takdirde Türklerle yardım vaadinde bulunmuştur" bilgilerine yer verilmektedir. Raporda devamlı, "burada meydana gelecek bir isyan Süleymaniye ile sınırlı kalmayacak ve Kerkük ve Köy Sancak'a yapılacak bir taarruz Irak'ın her tarafında endişe verici bir tesir yapacağı" dile getirilmektedir³⁰. Bu harekât aynı zamanda Özdemir Bey'in Musul'a yaptığı meşhur harekâttir³¹. İngiltere gelişmesi muhtemel olan bu tehdit karşısında Irak'ın kuzeyindeki halkın Türkiye taraftarlığının en bariz örneği olan Şeyh Mahmud'a karşı büyük bir kara ve hava harekâtı düzenlemiş ve bu gelişmeleri akamete uğratmıştır.

Sonuç

Bin yıldan beri Suriye ve Irak'ta Türkler ve Araplar, kurdukları devletlerinin iktisadî ve sosyal yönden ayrılmaz birer unsuru olmuşlardır. Bu iktisadî ve kültürel zemin, Irak, Suriye ve Anadolu'nun coğrafyası ve halkı ile bütünleşmesi

28 *Arşiv Belgelerine Göre Kütü1-Amâre Zaferi*, 383

29 Bu rapor 1924 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır. Çeviyazısı için bkz. Ömer Osman Umar, "1923'te Şeyh Mahmud'la Özdemir Bey'e Karşı Kuvvâ-yı Berrîye ve Havaiyyenin Müşterek Harekâtı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 145, (Ağustos 2003), İstanbul 2003, s. 133-150

30 Umar, "1923'te Şeyh Mahmud'la Özdemir Bey'e Karşı Kuvvâ-yı Berrîye ve Havaiyyenin Müşterek Harekâtı", s. 134

31 Harekâtın safhaları hakkında geniş bilgi için bkz. Zekerîya Türkmen, "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)", *Atatürk Araştırma Dergisi* XVII/49, Ankara 2001

Gazi

Akademik
Bakış

11

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

neticesini doğurmuştur. Tarihin daha derinliklerine bakılırsa, esas itibarıyla Anadolu ile bölge coğrafyasının kaderleri daima birlikte tecelli etmiştir.

Genel esaslarını tespit ettiğimiz Osmanlı mîrî rejiminin Suriye ve Irak'ta uygulanması, her şeyden önce Suriye ve Irak'ın kuzey bölgelerinin devlet merkezi ile bütünleşmesini sağlamıştır. Yukarıda da görüldüğü gibi, yüzyıllarca devam eden timar sistemi, bunun neticesi olarak bölgeden binlerce ifade edilen sayılarda asker çıkartılması, ortak bir tarih şuuru yaratmıştır. Tarihî süreçte bölgeden binlerce insan Osmanlı ordusunda görev aldı. Yüzyıllarca aynı düşmana karşı çeşitli cephelerde savaşmanın verdiği bir kader birliği oluştu. Bu derin tarih şuuru günümüze kadar varlığı devam ettirmektedir.

Bu ortak tarih şuurunun son örneğini Osmanlı Devleti'nin dağılması sürecinde görmekteyiz. Dikkat edilirse Osmanlı Devleti'nin salyâneli vilayetleri olan uzak çevre vilayetleri, düşman işgallerine fazla dayanamadı ve kısa sürelerde işgal edildiler ve Osmanlı Devletinden koptular. Buralarda Batılı istilacılara karşı ciddi teşkilatlanmalar ve direnişler görülmemektedir. En ciddi direniş 1830 yılında Fransızlar tarafından işgal edilen Cezayir'de görülmektedir. Ancak Cezayir direnişi dahi etkili olamamıştır.

Ama Suriye ve Kuzey Irak'ta ciddi bir direniş vardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin ve bazı İngiliz yanlısı entelektüeller hariç, halk nezdinde işgalcilere karşı büyük bir direniş görülecektir. Zaten bizim kastımız, halk nezdindeki direniş ve genel kamuoyunun görüşüdür. Bölgenin geniş halk tabakası yüzyıllar boyunca kader birliği yaptıkları Türklerle birlikte hareket etmişlerdir, buna rağmen tarih her zaman arzu edilen şekilde cereyan etmez.

Nihayet bu tarihî zemin Misâk-ı Millî'nin temelini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinde yapılan tarihî konuşmada, Musul konusunda uygulanmak istenen politika açık bir şekilde ortaya konmuştur: O, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki bu tarihî konuşmasında; "*Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-ı millimiz İskenderun cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi ve Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik*" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Söylev ve Demeçlerinde de ifade ettiği gibi, Atatürk, Misâk-ı Millî'yi hedef alan sınırları bizzat kendisi tespit etmiştir: Kuzeydoğuda Kars, Ardahan, Batum; Güneyde Musul, Kerkük, Süleymaniye; Batı'da Batı Trakya Misâk-ı Millî sınırları içinde kalmıştır³². Fransızlarla 1921'de yapılan Ankara Antlaşmasından sonra TBMM'de yapılan sert tenkitlere karşı Mustafa Kemal Paşa, Misâk-ı Millî'yi şu veciz ifadesiyle özetliyordu. "*Misâk-ı Millîmizde müsbet ve sabit hat yoktur. Kuvvet kudretimizde tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudud olacaktır*"³³. Nitekim 1923 yılının Yılbaşı Hatırası olarak TBMM'nin yayınladığı

32 Zekeriya Türkmen, *Özdemir Bey'in Musul Harekâtı*, s. 4

33 TBMM *Gizli Celse Zabıtları II*, Ankara 1980, s. 355

Misâk-ı Millî haritası³⁴, zikredilen sınırları ihtiva etmektedir. Söz konusu haritada Misâk-ı Millî'nin sınırları Antakya'nın güneyinden başlayarak Halep'i içine alarak Rakka ve Deyr-i Zor'un kuzeyinden Musul, Kerkük, Süleymaniye, Erbil ve Dohuk'a ulaşmaktadır. Bu haritanın etrafındaki bölmelerde o günkü vilayet taksimatı bağlı kazalarıyla birlikte verilmiştir. Vilayet taksimatında Rakka Urfa'ya bağlı bir kazadır ama haritada sınırın dışında gösterilmiştir³⁵. Keza Deyr-i Zor da sınırın dışındadır ama Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle "Deyr-i Zor, hudud-ı millîmiz dâhilindedir"³⁶. Musul'a bağlı kazalar İmadiye, Zaho, Dohuk, Akara ve Sincar'dır³⁷. Kerkük ise Revandiz, Köysancak, Rayine, Salahiye ve Erbil'den müteşekkildir³⁸.

Yüzyıllardan beri devam eden ortak tarihimiz, bölge halkı ile birlikte verdiğimiz şehitlerin sayıları ve bölgesel dağılımında da bariz bir şekilde görülmektedir. Her ne kadar son yüzyılda timar rejimi devrini tamamlamış ise de mîrî rejim geleneği devam etmiş, bölgenin askerî niteliği fazlasıyla değişmemiştir. Birinci Dünya Savaşında mîrî rejime dâhil bölgelerden pek çok asker, çeşitli cephelerde savaşmış ve şehit olmuştur. Esasen bin yıldan beri onlarca defa ortak düşmana karşı birlikte verdiğimiz şehitlerin sayısını tespit etmek mümkün değildir. Sadece 19. yüzyılın sonlarından itibaren kayıtların tutulması ile birlikte tespit edilen rakamlardan bir netice çıkarmak mümkün olmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından beri tutulan kayıtlar ile çeşitli cephelerde verdiğimiz şehitlerin listesi Milli Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır³⁹. Buna göre; bağlı kazaları dâhil Halep'ten 1009, Suriye'den 766, Beyrut'tan 219 Kudüs'ten 398, Nablus'tan 228, Lazkiye'den 85, Musul'dan 99, Kerkük'ten 147, Süleymaniye'den 133, Deyr-i Zor'dan 88, Trablusşam'dan 62, Bağdat'tan 270 ve Basra'dan 8 olmak üzere toplam 3500'den fazla şehit vardır. Hatta Kurtuluş Savaşının çeşitli cephelerinde bile bölgeden şehitler vardır. Elbette bu rakamlar, vilayetlerin nüfus yoğunluğu ile de ilgilidir. Dikkat edilirse, merkezden uzaklaştıkça, şehit sayılarında gözle görülür bir düşüş vardır. Öyle dahi olsa bu, Türk milleti ile Arapların ortak düşmana karşı birlikte mücadele ettiklerinin en güzel delilidir. Bu husus, şehitlerin kanı üzerinden politika yapmak değil, bilakis onların şehit oldukları idealleri uğruna

Gazi

Akademik
Bakış

13

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

34 Mustafa Öztürk; "TBMM'nin 1924 Yılı Yılbaşı Hatırası-Misâk-ı Millî Haritası", Genelkurmay ATASE-Askerî Tarih Bülteni 48, (Şubat 2000), Ankara 2000, s. 17-32. Bu vesile ile makalenin başlığındaki tarih çevirmede sehven hata yaptığımızı itiraf etmeliyim. Harita 1339 Senesi Yılbaşı hatırası olarak yayımlanmıştır. Haritanın alt kısmındaki şerhte "I Kânûn-ı Sâni sene 1339 İhtiyat Zâbitanından Mülazım İbrahim Hilmi Bey" açıklaması bulunmaktadır. Bu tarih 1923 Ocak ayına denk gelmektedir Ama tarafımızdan sehven yapılan bir hata sonucu 1924 olarak çevrilmiştir. Dolayısıyla bu harita 1923 tarihlidir ve daha Lozan Antlaşmasının imzalanmasından ve Cumhuriyetin kurulmasından öncedir. Bu yönüyle daha da anlamlıdır.

35 Mustafa Öztürk; "TBMM'nin 1924 Yılı Yılbaşı Hatırası-Misâk-ı Millî Haritası", s. 32

36 Mustafa Öztürk; "TBMM'nin 1924 Yılı Yılbaşı Hatırası-Misâk-ı Millî Haritası", s. 28

37 Mustafa Öztürk; "TBMM'nin 1924 Yılı Yılbaşı Hatırası-Misâk-ı Millî Haritası", s. 27

38 Mustafa Öztürk; "TBMM'nin 1924 Yılı Yılbaşı Hatırası-Misâk-ı Millî Haritası", s. 26

39 Millî Savunma Bakanlığı, *Şehitlerimiz*, (CD), Ankara 2005

emperyalizme karşı bir diriliş ve birlik ruhunu yeniden canlandırmaktır. Zira genel olarak tarihimiz, özel olarak şehitlerimiz, millî ve bölgesel birliğimizin dünyevî ve uhrevî âbidesidir.

Sonuç olarak; devletlerin siyasî sınırları ve siyasî rejimleri farklı olabilir, zamanla değişebilir, fakat ortak tarih şuuru asla değişmez, değiştirilemez. O halde mevcut olan bu kuvvetli ortak tarih şuurunu günümüz uluslararası ilişkilerine esas yapmak, ortak hafızayı canlandırmak, yeni nesillere intikal ettirmek bizim için tarihî bir vazifedir. Bu suretle yeni dünya düzeninde bu ortak tarih şuurunu ile bu coğrafyada kurulan devletlerle karşılıklı siyasî iktisadî ve kültürel ilişkiler kurulabilir. Zikredilen ülkelerde ortak tarih şuurunu zannedildiğinden daha güçlüdür. Hele son zamanlarda Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik emperyalist tehditler, geçmişte yaşanan ortak tarih birliğinin yeniden hatırlanmasına sebep olmuştur ve bu husus açık olarak dile getirilmektedir.

Ortak tarihi olan milletler, günümüzde aynı ideal etrafında *Avrupa Birliği* gibi siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel işbirlikleri oluşturmaktadır. Bazen de merkezî hâkim ülkenin etrafında *Milletler Topluluğu* meydana getirmektedir. Buna da İngiliz Milletler Topluluğu örnek olarak gösterilebilir. Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Pasifik'teki yüzlerce ada, *İngiliz Milletler Topluluğunu* meydana getirmektedir. Üstelik bu ülkeler uzun yıllar boyunca acımasız İngiliz sömürgesine maruz kalmışlardır, buna rağmen halâ İngiliz Milletler Topluluğu adı altında varlıklarını devam ettirmektedirler. O halde günümüzün siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel şartlarına ve gerçeklerine uygun olarak bu ortak tarih şuurunu zemininde federasyon, konfederasyon temelinde bir *Birlik*⁴⁰ kurulması artık bir zaruret halini almıştır. Günümüz dünya siyaseti ve her alandaki baş döndürücü gelişmeler, bölge ülkelerini birlikte hareket etmeye mecbur etmektedir.

KAYNAKLAR

GÜNDÜZ Ahmet, *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, Fırat Üniversitesi-Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2003

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü- *Arşiv Belgelerine Göre Kütü 1-Amâre Zaferi*, İstanbul 2016

ÇAKAR Enver; *16. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayını, Elazığ 2003

40 Biz bu Birliğe *Batı Asya Birliği* diyoruz. Bu birliğin ilk kurucu devletleri Türkiye, Suriye Azerbaycan ve İran'dır. Tarihi, coğrafi, iktisadî ve sosyal esaslarını, faydalarını ve karşılaşılabilecek dâhilî ve haricî engelleri tartıştığımız bu projemizi başka bir çalışmada ele aldık. Bkz. Mustafa Öztürk, "Yeni Bir Bölgesel Örgütlenme Modeli (Güney Batı Asya Birliği)", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi-*Üçüncü Uluslararası Orta Doğu Semineri/Küreselleşme Sürecinde Orta Doğu'nun Yeri ve Geleceği*, (Elazığ, 2-4 Kasım 2006), Elazığ 2008, s. 171-195

Görüş

Akademik
Bakış

14

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi IV, IX, (Yayına Hazırlayanlar: Dr. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Prof. Dr. Robert Dankoff), Yapı Kredi Bankası yayını, İstanbul 2000
SAHİLLİOĞLU Halil, "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı", (Arapçadan çeviren: Mustafa Öztürk), TTK- *Beleten LIV/211*, (Aralık 1990), Ankara 1991, s. 1233-1257

Millî Savunma Bakanlığı, *Şehitlerimiz*, (CD), Ankara 2005

ÖZTÜRK Mustafa, "1616 Tarihli Halep Avârız-Hâne Defteri", *Ankara Üniversitesi OTAM 8*, Ankara, 1999, s. 249-293

ÖZTÜRK Mustafa, "İzziye Kazasının Kuruluşu ve Millî Mücadeledeki Yeri", Ankara Üniv. DTCF. *Tarih Araştırmaları Dergisi 37*, (Prof. Dr. Yücel Özkaya Özel Sayısı), Ankara 2005, s. 29-45

ÖZTÜRK Mustafa, "Osmanlı Mîrî Rejiminin Misâk-ı Millî ile Münasebeti", *Genelkurmay ATASE, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1996, s. 186-192.

ÖZTÜRK Mustafa, "Yeni Bir Bölgesel Örgütlenme Modeli (Güney Batı Asya Birliği)", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi-*Üçüncü Uluslararası Orta Doğu Semineri/Küreselleşme Sürecinde Orta Doğu'nun Yeri ve Geleceği*, (Elazığ, 2-4 Kasım 2006), Elazığ 2008, s. 171-195.

UMAR Ömer Osman, "1923'te Şeyh Mahmud'la Özdemir Bey'e Karşı Kuvvâ-yı Berriye ve Havaiyyenin Müsterek Harekâtı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 145*, (Ağustos 2003), İstanbul 2003, s. 133-150.

UMAR Ömer Osman, "Suriye'de Kurulan Kuvvâ-yı Millî Teşkilatı ve Üyeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 121*, İstanbul 1999, s. 87-96.

UMAR Ömer Osman; *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2004.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi (Yayınlayan: Mithad Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992.

ŞIVGIN Hale, Güney Cephesi'nin Değerlendirilmesi, Türk İstiklal Harbi'nde Kuvvâ-yı Millîye, Düzenli Ordu ve Cepheler Paneli, Ankara, 2014, s. 13-32.

TBMM *Gizli Celse Zabıtları II*, Ankara 1980.

ARSLANTAŞ Yüksel, "M.Ö. 2. Binyılda Mezopotamya-Anadolu İlişkilerine Genel Bir Bakış", Fırat Üniversitesi - *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi II/2*, Elazığ 2004, s. 1-27.

ARSLANTAŞ Yüksel, *Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'da İktisadî Hayat*, Elazığ 2008.

TÜRKMEN Zekeriya, "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)", *Atatürk Araştırma Dergisi XVII/49*, Ankara 2001.

Gazi

Akademik
Bakış

15

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016